Culture, Personality and Education
Мәдәният, шәхес һәм мәгариф
Культура, личность и образование

DOI: 10.26907/2311-2042-2022-18-1-140-158

ON THE ISSUE OF THE HISTORY OF TATAR CHILDREN'S TV

Alsu Bulatovna Nasibullina,
Institute of Tatar Encyclopaedia and Regional Studies,
Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan,
56 Pushkin Str., Kazan, 420015, Russian Federation,
bulat.alsu1971@yandex.ru

The article systematizes scientific literature on the history of Tatar children's television. The purpose of the work is to briefly characterize the Soviet stage in the development of Tatar children's television. The study is based on the memoirs of TV journalists, archival video footage of the Television and Radio Company "Tatarstan – Novyi Vek" (TNV). The article proves that the children's editorial team of the Kazan TV studio has done a great job of creating Tatar television programs, which are distinguished by rich content and genre diversity.

Key words: history of TV journalism, Tatar children's TV broadcasting, "Pioneerstan", "Shayan TV"

Introduction

Children's television programs in Tatar have undergone radical changes over the past five years. On November 12, 2018, the first children's TV channel "Shayan TV" was launched in the Tatar language, operating around the clock. Its executive director and editor-in-chief is Ramilya Sakhabutdinova. To date, "Shayan TV" has about 15 million viewers. 20 programs, thousands of episodes, about ten thousand cartoons and documentaries translated into Tatar, the facts which prove that the work of the channel has been effective.

During the celebration of the "Shayan TV" channel's anniversary, it is necessary to study the past experience of regional children's television ([1], [2], [3], [4]). Unfortunately, systemic studies on this issue have not been conducted. In the works, related to the history of Tatar television, it is noted that from the first days of the regional television existence, its children's editorial team has been working enthusiastically. Currently, the programs "Yashlek" ("Youth") and "Pionerstan" ("Pioneerstan"), addressed to children and teenagers, are being broadcast by the Kazan TV Studio [4, p. 121]. In one of her works, R. Dautova writes that in the late 1970s and early 1980s, there were many children's programs in the Tatar language, such as "Kitaplar donyasynda" ("In the World of Books"), "Bez avylda yahibez" ("We Live in the Village"), "Uenchyklar ilenda" ("In the Land of Toys"), "Kichke akiyatlar" ("Evening Tales"), "Aylan-baylan" ("Around the World"),

and “Shigri talgashlar” (“Poetic Tales”). “The characteristic feature of the programs was the fact that their presenters were children” [2, p. 95], says the author. The scientific novelty of our work is an attempt to systematize information about the history of the children’s television programs in the Tatar language.

Materials and methods of research

The research materials are the memoirs of the Kazan TV studio journalists, documents stored in the personal archive of the TV journalist G.. Zinnatullina and archival materials of the “TNV” TV channel.

As research methods, we used general scientific methods (observation, induction, deduction, dialectics, comparative-historical and system-structural methods).

Discussion

Our study of the children’s television history across the country revealed different points of view on its division into periods. For example, M. Migal distinguishes three stages: “Soviet (1939–1990), transitional (1990–1994) and new (since 1994)” [5, p. 209]. O. Klyuchevskaya suggests the idea of a two-stage division, and identifies the following important periods: the Soviet period (1939–1990) and the post-Soviet period (1990–2020)” [6, p. 334]. In this paper, the history of Tatar children’s television is divided into three stages: Soviet (1958–1990), transitional (1990–2018), and the latest (since 2018).

In Soviet times, the term “children’s television broadcasting” was adopted. “Television terminological dictionary: basic concepts and comments” defines this term as follows: “Children’s television is a system of television programs addressed to the youngest generation of viewers – preschoolers, schoolchildren and adolescents. The purpose of such television programs is the versatile education and the upbringing of children and adolescents. There are many types of children’s television of different genres and forms: fairy tales, journalistic programs, adventure, science fiction and popular science films, meetings with interesting people, quizzes, contests and cartoons” [7]. In the USSR, due to the lack of universal special television channels for children, children’s programs were shown on national and regional channels.

The history of children’s TV programs began when the children’s program “Happy New Year!” was shown in the Leningrad television center on January 2, 1939 [8, p.125]. Turning to the history of regional television, we can state that the experimental work on the formation of Tatar television content for children has been carried out in Kazan since 1959, although at that time it did not have any legal status. According to the memoirs of Anas Khasanov (born 1935), children’s television programs in the TASSR were created with the help of the enthusiasts who had extensive experience in preparing radio programs in the Tatar language [9, p.1].

Unfortunately, the contribution of this talented journalist to the development of Tatar children’s television has not been properly appreciated yet. In the creative biography of A. Khasanov, an important place was occupied by his classes in the drama circle, which functioned at the Teacher’s House in Kazan. He also tried himself on the radio as an announcer. A. Khasanov came to television in 1959 after graduating from the Kazan Pedagogical Institute. In 1959–1972, he rose from television editor to senior editor of the children’s editorial team, and then became the editor-in-chief of the Kazan television studio. Before the official opening of the Kazan TV Studio, the Small TV Studio had done considerable work on releasing the first trial programs for children [9, p.1]. At first, Tatar children’s television was experimental.

The leadership of the USSR, understanding the importance of information in raising children, paid great attention to the development of radio, cinema and television. According to O. Makhovskaya, in the second half of the 1920s, the theory based on the first A. Bandura’s studies influenced the formation of Soviet children’s programs. Movies and TV were considered to have great influence on “social learning”. While watching TV programs, children studied the social behavior of adults, the idea used in children’s TV shows [10, p.19].

In his memoirs, Anas Khasanov recalls the first days of the television studio as follows: “From the opening of the television studio in November 1959 in Kazan, its goal was to organize and work with its children’s editorial office, based on pedagogical foundations. L. Zhukova was involved in this work, but since she had worked for a short period of time, I was entrusted with the main work as a specialist who had graduated from the Pedagogical College and the Kazan Pedagogical Institute. Taking into account the thesis that comprehensive, versatile education and upbringing of the younger generation was the cornerstone of the Soviet school, we came to the conclusion that television activities must be compatible with this conception.

We organized a Public Council at the editorial office, in which experts from the Kazan City Department of Education, school teachers, and representatives of pioneer organizations took part. The Minister of Education of the TASSR M. Makhmutov agreed to support us."

Our work was planned according to a quarterly work plan, approved by the Public Council. Considering the age range of our viewers, one of the most important principles of our work was to make the topics and language of the programs accessible. The goal of our educational work was to help the Soviet school to carry out ideological, political, moral and labor education, closely connected with real life, in order to raise every child to be an active and enterprising personality.

Jumping ahead a little, I would like to note that in this case, the exclusion of moral educational issues from the unified process of teaching and learning in the 1990s has bred disrespectful attitude to education, a great regression and tragedy in society and has resulted in a decrease in the reputation of the teacher. A. Fursenko, the former Minister of Education and Science of the Russian Federation, was wrong when he approved of the idea that we should educate users not creators. Work, natural to man, was to play a secondary role in education. The sad result is known: now at least your elbow is near, but you can't bite it. Singing and dancing alone won't help you to grow millet and construct a house. If there is no production, what is there to use? Isn't this the sacred duty of the older generation to educate schoolchildren as active citizens of the country and to explain to them that basic education in schools is their most important task?! This is their eternal duty!"

Our task was to prepare children's programs in two languages – Tatar and Russian. Involving children in the broadcast was a key issue. Russian children spoke fluently in the programs and took an active part in the conversation, but Tatar children could not say even two sentences in their native language, since there were no Tatar schools in Kazan where the native language was taught. If children are not involved, it cannot be a complete program. When the director Khalit Kumysnikov had left the TV studio, the experienced Gali Khusainov came to my aid. After much deliberation, we organized a children's pioneer theater at a television studio to teach motivated children to speak the Tatar language, sing and dance. To this end, it was necessary to find enthusiasts ready to perform such a task. Asiya Khairullina, an actress of the Tatar State Academic Theater named after Galiaskar Kamal, agreed to conduct lessons in the art of recitation, Gai Takhirov, chief choreographer of the Tatar State Philharmonic named after G. Tukay, agreed to teach dance. We turned to the composer Anvar Bakirov with a request to conduct introductory music lessons. He readily agreed, too. Our work turned out to be fruitful: after a few months, the selected children began to speak beautifully and correctly, learned to sing and dance. They were ready to participate in the programs" [9, p. 1-3].

The memoirs of Tatar television journalism veterans confirm the Small Studio's tendency to focus on the scientific approach to the process of doing information work and educating children in the Soviet era ([9], [11]). Scientists and teachers, famous directors, actors, composers, choreographers, writers, singers, and artists from higher and secondary educational institutions were involved in the preparation of the programs. They made up the editorial board. Children's TV programs were aimed at versatile education and the upbringing of the younger generation. Soviet children's television was entrusted with the "mission of a socializer, educator and teacher" [3, p.223].

The Tatarstan regional committee of the Communist Party of Tatarstan set the task for the Kazan TV studio to prepare daily children's programs. In 1960, 5,000 children attended the casting for six months. The children's editorial team worked to attract children who knew their native language well. At first, they collaborated with students of Kazan Schools No. 30 and 80, then they began to look for talented children from the villages of Tatarstan.

Like everywhere else in the country, the pioneer topic dominated on the regional television of Tatarstan. The organizers of the children's program "Pioneerstan" relied on the experience of the "Pioneeria" film magazine, which was aired on Central Television from September 6, 1951. When preparing it, Tatar TV journalists strived for thematic expansion and genre diversity. In children's TV programs, much attention was paid to the formation of initiative and curiosity of the younger generation, the development of their creative abilities. Experts with practical work experience were invited to create the program. For example, composer Anvar Bakirov introduced children to the world of music, choreographer Gai Takhirov taught dance and Asiya Khairullina trained children in the art of recitation. Separate parts of the children's program were aimed at the formation of professional skills, sports and

physical education. Television journalists tried to tie up the broadcast network with the schedule of particular subjects on the school curriculum. The editorial staff strived to promote this collection of interesting materials through children's newspapers and magazines. For example, a children's health complex of exercises was regularly published on the pages of the "Yalkyn" magazine or the "Young Leninets" newspaper [9, p. 2-4].

The creators of the first children's TV shows were trying to launch a regular schedule for this information source. Certain legislation was being developed to organize children's programs on weekdays and weekends. The editors exchanged letters with young viewers and their parents, which in turn contributed to the creation of new topics, the composition and content of the programs [9, p. 3].

"In children's programs in the Tatar language, we can distinguish the following cycles, taking into account the age characteristics of the audience, its scientific accessibility and ability to perceive the information provided:

1. A cycle of programs prepared for children of preschool and primary school age. A group of programs, published in Russian or in two languages, was aimed at understanding the world and shaping children's scientific views:

• *"Rasskazy babushki Soni"* ("Stories from Grandmother Sonya") (in Russian). A striking example of this type is the interesting stories about the natural world by Sophia Radzievskaya (1892–1989), a children's writer who graduated from the Institute of Noble Maidens.

• *"Sinen berenche kitaplaryn"* ("Your first books") (bilingual).

• *"Tapkyr bul"* ("Be resourceful") (bilingual) a riddle contest.

• *"Ayberlar kayan kila"* ("Where things come from") (bilingual).

Some of the programs of this cycle included competitions, which aimed to awoke children's interest, wisdom and aesthetic pleasure. For example, in the show *"Tapkyr bul"* ("Be resourceful") there was a competition of riddles, in *"Ayberlar kayan kila"* ("Where things come from") - a competition of drawings on various topics.

2. Cycles for secondary school children aiming to form and improve their abilities, character traits, knowledge and skills:

- *"Yunyi kazanets"* ("A Young Kazanian") (in Russian).

"«Pionerstan" ("Pioneerstan") (in Tatar). To improve and make this program more effective, we created the "Pioneerstan" magazine in collaboration with the writer N. Isanbet.

- *"Kazan uramnary alar iseme belan atalgan"* ("Kazan Streets Are Named after Them") (bilingual). One of the programs acquainted children with the history of the native city, its famous personalities, fostering love for their Motherland.
- *"Beznen kalendar'"* ("Our Calendar"). A program aimed at instilling a sense of pride in the native people, its heroes, through acquaintance with outstanding holidays, political anniversaries, days of the pioneer organization, heroic life and glorious activities of our celebrities.
- *"Tylsymly televizor kursata"* ("A Magic TV Show"). In this program, dramatizations and sketches, based on school life, the work of pioneer teams and family situations, were first broadcast and then discussed. They served to realize A. Makarenko's principle of "upbringing a child in a collective, for a collective, through a collective".
- The program *"Maturlyk don'yasynda"* ("The World of Beauty"), which focused on moral issues, the ethics and aesthetics of behavior, information about written and unwritten rules, the formation of the right attitude towards adults and children.
- *"Rasem sangatena keresh angamalare"* ("Introduction to the Art of Painting").
- Talks *"Tabigat kochagynda khozurlykka makhabbat uyatu"* ("Awakening Love in the Arms of Nature"), raising awareness of the beauty of nature, the unity of man and nature, nature conservation and other environmental issues.
- A variety of activities aimed at getting acquainted with an interesting life, useful activities of various organizations, developing the talents of adolescents, increasing their interest: reports from meetings of air-ship modelers, young scientists, young tourists, from pioneer camps, TV essays, broadcasts of sports days; friendly relations with pioneer organizations in Bulgaria, the GDR, Czechoslovakia; concerts of music schools; concerts at the request of students; teaching children new songs via television and much more.
- TV programs aimed at developing physical fitness along with mental improvement, maintaining health: practicing morning exercises with the help of masters of sports, organizing joint work, including the editors of the "Young Leninist" magazine; emphasizing the importance of harmonious physical development, awakening a

love for physical culture and sports, the TRP, the "Golden Puck" football tournament.

- *"Yash' shakhmatchylar maktabe"* ("A School of Young Chess Players") Thanks to chess games, played under the guidance of the international master of sports in chess R. Nezhmetdinov and the candidate master of sports N. Mukhammetov, boys and girls were able to develop their logical thinking, mental abilities, enrich their fantasies, expand their creative potential, intensify and diversify their cultural leisure.

3. High School Transfer Cycles that helped high school students and school leavers to make their career choices and to prepare them for adulthood:

- *"Maturlyk don'yasynda"* ("In the World of Beauty").
- The special program *"Oly yulga chykkanda"* ("Walking along a Big Path"), designed for school leavers to help them make their career choices and familiarize themselves with certain universities.
- *Reports from interschool educational-industrial complexes (CPC)* (for vocational guidance).
- *Programs about the leaders of school labor sites.*
- *"Maktap programmasyna yardamga"* ("To Help the School Curriculum") (in two languages). A series of programs organized jointly with the staff of the Tatarstan Institute of Pedagogical Education became an educational event for students in the field of literature, physics, chemistry and other subjects. Various films, lectures by Kazan scientists, figures of literature and art were shown, in accordance with the calendar schedule on the subject of school programs, demonstrating the educational television potential.
- *"Yazuchy suze"* ("A Writer's Word"). To enhance the educational and aesthetic role of literature, the meaning of the art of the word, the editorial staff regularly invited writers to take part in the programs. Kh. Tufan, L. Ikhsanova, J. Tarjemanov, G. Bakirov, M. Khusain, B. Kamalov and A. Akhmet used to be the guests of honour on TV. The unveiling of monuments to A. Alish in the village of Koek in the Kuibyshev district, to G. Ibragimov in School No. 89 and to M. Jalil in School No. 26 (both in Kazan) became significant events of national significance. The editorial staff actively participated in these events.
- *"Ehvrika"* ("Eureka").

Based on special scenarios-plays, among the first in the history of the studio original performances were"Kotelmagan ochrashu" ("An Unexpected Meeting"), "Zhyr" ("A Song"), "Urman Akiyate" ("A Forest Tale"), "Almagach Minem – aniem" ("My Apple Tree is Mother"), "Ati diyasem kila" ("I Want to Say Dad"), "Oktyabr' kyzy" ("The October Girl"), and "Tylsymly yaulyk" ("A Magic Scarf"), which were staged with children acting in them. These events, created under my authorship, became unforgettable events in the history of children's programs in the Tatar language.

Journalists who started their careers in our editorial office gradually became prominent figures. A. Rashitov is an outstanding poet of the Tatar people; R. Muhammadiev is a writer and a talented critic, a deputy; R. Tufatullova is a writer, a deputy; F. Bikmurzina is a People's Artist of the Republic. Each of them bears the honorary title of an Honored Artist of the Republic of Tatarstan.

E. Galavetdinova (Khammatova), who was among those children, received her primary art education at the Pioneer Theater, organized at our editorial office, now she continues working as an announcer in the studio and has been awarded honorary titles of the Republic of Tatarstan and the Russian Federation. She is currently a professor at Kazan State University of Culture and Arts [9, p. 4–11].

Participation in children's program has determined the future fate, life and career of some children. They began to dream of working at the Kazan TV studio and of linking their lives with journalism. For example, Ilshat Aminov, the general director of the "Novy Vek" Television and Radio Company, at the age of 10, tried himself as the host of the "Pioneerstan" program at the Kazan Television Studio, gaining his first journalistic experience.

These productions played a great role in Gulnara Zinnatullina's fate ([12], [13], [14]), another star of the regional television "Pioneerstan". She came to this program as a presenter in the mid-1960s. One day, three girls from the Tatarstan television studio, located in a neighboring building, came to her school. They were Gulsem Bilalova (Iskhakova), the director of children's programs television, Flyura Bikmurzina (People's Artist of the Republic of Tatarstan), an assistant director, and Flora Oreshina, a director. They were looking for talented children to participate in their programs, as they would say now, they were conducting castings. Gulsem Bilalova liked Gulnara's good diction and clear voice, and she invited her to read the poem live.

The debut was a success. After that, the 12-year-old Gulnara presented "Pioneerstan" children's program. This was a novelty for that time, because in programs for adults, there were no "hosts", the news was read by announcers, they were forbidden to express their opinion and even use special intonation. Gulnara Khabullovna was a newcomer to the television of the Republic of Tatarstan. No matter what editorial office she worked for, she introduced innovations, and devoted 42 years of her life to television journalism [12, p. 21].

Gulnara Zinnatullina was a graduate of the Faculty of History and Philology of Kazan University. From 1970, she worked in the editorial office of children's programs as an assistant director, director, program editor and presenter. The editors prepared many programs for children [15, p. 18]. At that time, these programs played an important role in the upbringing of children and in improving the quality of children's programs in the Tatar language on republican television.

In the period from 1970 to 1978, a number of programs, presented by both adults and children in the Tatar language, were created in the editorial office of children's programs (the head – Liliya Nigmatova; the assistant director – G. Zinnatullina). Therefore, the task was to find talented, creative children who were fluent in the Tatar language. The list of Tatar children's programs of that period consisted of the following productions: "Kitaplar donyasynda" ("In the World of Books"), "Bez avylda yashibez" ("We Live in the Village"), "Kichke akiyatlar" ("Evening Tales"), and "Aylan – baylan" ("Around the World") [3, p. 30].

In 1978–1983, G. Zinnatullina was an assistant director of literary and dramatic editorial offices headed by A. Zaripov. In 1983, Gulnara Khabulovna joined the children's editorial office again and became an assistant director; from 1985, she began working as a children's programs editor. In those years, L. Nigmatova was the director and Z. Kurtaeva was an assistant director. G. Zinnatullina was not only the editor of many programs, but also the author of the idea [11, p. 1].

According to the archival materials of the "TNV" TV channel, the following thematic subgroups of children's programs were shown from 1985 to 1993:

1) programs about songs, musical art, their features and genres:

- "Musyka donyasyna sayakhat" ("A Journey into the World of Music"). Musician R. Abyazov was its lyricist and presenter. The program was aired in the Tatar language. R. Abyazov wrote texts in Russian, and G. Zinnatullina translated them into Tatar. Subsequent broadcasts were conducted in both languages, with a focus on the Russian-speaking children's audience.

- "Musykal alifba" ("Musical Alphabet"). S. Khabibullin, a teacher of the Kazan Conservatory, was the author of the texts and its presenter.

- "Ot A do Ya" ("From A to Z") - children's music subscription. The program was broadcast in Russian in order to acquaint as many children interested in music as possible with the best pieces of music. The author of the texts and the presenter was the musicologist S. Zakharova. The program was recorded in the Assembly Hall of the Kazan Conservatory with the participation of the Big Symphony Orchestra of the Republic of Tatarstan conducted by Foat Mansurov [16].

2) TV shows designed to foster a love for reading, to involve children in creative work; programs about the essence, types and genres of verbal art:

- "Shigiri talgashlar" ("Poetic Tales"). The author of the text and presenter was Robert Minnullin.

3) Children's programs designed to inform about the customs, national holidays and traditions of our people, and created with the desire to preserve and continue them.

In 1985, two lengthy programs were made dedicated to the ancient rites of the Tatar people. Their editor and the author of the idea was G. Zinnatullina, the director was Khalisa Khakimullina, the assistant director – Z. Kurtaeva. Both productions were recorded in the village of Kirby, the Laishevsky District, Tatarstan.

- "Karga botkasy" ("Crow Porridge"). This is one of the most popular and cheerful spring holidays of our people. The main role in this program was played by Vera Egorovna Minkina, an artist of the Tatar State Academic Theater named after G. Kamal, People"s Artist of the TASSR and the RSFSR.

- "Kaz omase" ("Goose Feather Festival"). A holiday held in late autumn or early winter when field work is completed; this is not only the process of processing geese, but also a means of communication and entertainment for the villagers [11]. The program "Kaz omase" was filmed in November in the house of Shamil Kushmin, the leading agronomist of Kirby village, and the teacher Roza Khabulovna. R. Kushmina played an important role in the preparation and filming of the show, helping to involve both the children and the villagers in the process of film-making. Geese

were collected from all farms in the village. Despite the cold November, the furniture in their houses was taken outside during the filming of the program [3].

- “Kichke akiyatlar” (“Evening Tales”) (from the 1970s). Television announcers, theatrical artists, etc. worked to broadcast this program. Here are some of them: the television announcer Nailya Nugmanova, the G. Kamal theater actor Khalim Dzhalalov, the writer and director Rabit Batulla, the traveling theater artist Nuriakhmet Safin and others.

4) Television programs aimed at comprehensive education, at expanding children’s views on the world and preparing the younger generation for life:

- “Bergalap oyranik” (“Let’s Study Together”). The program introduced children to the world around them, nature, music, etiquette rules and other information.

- “Kunelle uennar” (“Jolly Starts”), with the assistance of G. Zinnatullina, the program went on the air in Tatar and Russian. It was dedicated to teaching children traffic rules and was created with the assistance of the Republic of Tatarstan and the Kazan traffic police [16].

Also, the editors did great work to familiarize the public with children’s song and dance ensembles. Festivals were held with the participation of dance groups. The concert-essay of the children’s vocal ensemble “Aigul”, directed by Aliya Khafizullina from Naberezhnye Chelny, became the first children’s program broadcast in the Tatar language on the National Television. And the dance ensemble “Happy Childhood”, directed by Svetlana Ishkuzina, was invited to take part in the program “Kaz omase” [11, p. 2].

On television, all editorial offices were tasked to show on the screen people living in different parts of Tatarstan, including children. To this end, every summer, our employees went to different regions of Tatarstan with mobile television stations (MTS).

The cultural program “Yana el akiyate” (“New Year’s Tale”), with its sincerity and warmth, was annually produced and occupied a special place among the Tatar Soviet children’s television programs. Working with children, G. Zinnatullina established herself as a professional presenter and a talented journalist. Her programs were designed in children’s language, were of great interest and were eagerly awaited. This journalist with creative imagination never ceased to amaze her colleagues with original projects of new programs, new topics, her searches for a form corresponding to the content. Her journalistic career was a school of excellence for young people. Young talents were happy to take part in the rating programs of Gulnara Zinnatullina. For example, after Musa Malikov, a five-year-old boy, demonstrated his skills in one of the episodes of the program “Bergalap oyranik” (“Let’s Study Together”), he became known throughout the republic. Currently, he is a well-known European musician, singer and composer. The children, who took part in the television programs prepared by G. Zinnatullina, are now known not only in our republic, but also on the territory of the Russian Federation, they make significant contributions to the growth, development and popularization of our people’s culture. For example, Ilshat Aminov (the general director of the TV company “Tatarstan – Novyi Vek”, a deputy of the State Council of the Republic of Tatarstan, since 2019 the chairman of the Union of Journalists of the Republic of Tatarstan), Venera Shamieva (a singer, an associate professor of the Kazan State Institute of Culture) and others.

G. Zinnatullina’s work aimed to popularize the creative potential of the republic was not done in vain. For the first time in the history of Tatar television, the film “Minem kechkena dustym”, dedicated to M. Malikov, was awarded the 2nd Degree Diploma in the nomination of programs for children and adolescents at the “Sakhalin-92” International TV Program Festival. The concert-essay about the children’s vocal ensemble “Aigul” from Naberezhnye Chelny went down in history as the first children’s program in the Tatar language on the National Television.

Z. Kurtaeva’s memoirs about the years of cooperation with G. Zinnatullina provide more information about the identity of the TV journalist: “Rustam Abyazov learned the Tatar spoken language during his programs “Music donyasyna sayakhat” (“A Journey to the World of Music”). The program “Evening Tales” was very popular with children, about 100 letters came to the editorial office daily. Gulnara and I could hardly manage to read all of them. The letters were written by both children and adults. Once, in a letter addressed to the presenter Nuriahmet Safin, it was said: “Being so tall, you shouldn’t tell fairy tales to children.” There is also one more event that I have vivid memories of. In the early 1990s, Tatar groups were organized in kindergartens. One head of the kindergarten called us and said that they had such a group, that they were learning Tatar poems,

and suggested filming the children for a TV show. We happily accepted. Indeed, the kids tried very hard, but everyone spoke the Mishar dialect. Later it turned out that their educator herself spoke this dialect. Working with Gulnara was easy and pleasant. Another very memorable qualityof hers: the children loved her very much and were very drawn to her. We always kept in touch and helped each other. This year, in 2022, she would have turned 70," recalls Zakhira Kurtaeva.

On the one hand, memoirs reveal the various qualities of the character of G. Zinnatullina and her love for her profession, on the other hand, they reveal the history of television, its uniqueness, the stages of the development of the most important mass medium – television. "As a child, I also (author – A. N.) had a chance to participate in the programs of G. Zinnatullina. I remember well "Shigri talgashlar" ("Poetic Tales") by the writer R. Minnullin, because I took part in it several times. Once, 6 or 7 children from the village came to the TV studio in the evening for a rehearsal, and then spent the night in the apartment of Gulnara khanum's family on Butlerov Street. The next day we went to film the show. I still clearly remember that Gulnara apa sincerely loved children, that we were not uncomfortable in her apartment, and that our walk around Kazan was real happiness. A part of a large television studio was prepared in advance for the program filming. Apparently, they tried to make the studio even more beautiful when they filmed children's shows. Children cannot be forced to watch TV if they are not fascinated by the outward appearance of what they see and are not interested in the content of the conversation. I remember that the floor of the workshop was covered with a colored cloth, and glass was placed on top of it. At present, the studio has enough lighting fixtures to change the background color, while at that time, the possibilities were still very limited. To seat the children, large cubes of different colors were used. For illumination, large spotlights were installed. The cameras were huge and heavy, and moving them required a lot of effort. There were thick cables connected to the cameras, so there people were engaged to pull the cable when moving the camera. There were at least three cameras, and they filmed from different angles. To record sound, microphones were hung so that they would turn towards the children reciting poems. Upstairs, that is, on the second floor, was the director's room, and its walls were made of glass. When the director was shooting the program, he seemed to be looking through this transparent wall. I remember Gulnara Khabulovna sitting there, coming down several times and asking via microphone to fix either a bow or a dress of this or that child. During my years of study at the Kazan State Pedagogical Institute, I presented the "Interesting Mathematics" column in the "Let's Study Together" program. The people, working for television, greeted Gulnara apa: "Hello, let's learn together" [2, p. 2–3] [11, p. 2–3].

With the improvement of children's television programs, the issue of staffing and its training were on the agenda. TV journalists were looking for new ways to work with gifted children who were fluent in their native language. For example, in the winter of 1981, a special selection competition was announced to attract children to Tatar children's programs. "The competition commission included the chief director K. Gazizova, the chief editor A. Safiullina, the senior editor I. Sirmatov, the editors F. Khakimova and R. Sibgatullina, the senior announcer R. Nabiullin and the directors of children's programs L. Nigmatova and Kh. Khakimullina. Auditions were organized for the winners in the children's studio from January 1982 (classes were mainly conducted by R. Nabiullin and F. Khakimova). This interesting experience of working with children not only helped Tatar Television to develop children's activities, but also improved the image of the Kazan Television Studio. It could be characterized as follows: when we work today, we think about the nation's tomorrow" [2, p. 95–96] – writes R. Dautova.

Now there are many programs for children in the Tatar language. Since September 2009, all TV and radio company "Tatarstan – Novyi Vek" programs for children, teenagers and youth have been shown by the "Young TNV" channel, and since November 12, 2018 – by the "Shayan TV" channel. "Shayan TV" is the first and the only Tatar children's TV channel. These channels have not come into existence out of nowhere.

Results

In the course of our study, we analyzed scientific literature on the history of Tatar children's television programs, interviewed the veteran journalists of the regional television and studied the archive of the TV and radio company "Tatarstan – Novyi Vek" (TNV). It was proved that the work of the Tatar TV programs of the Soviet times established itself as a creative base for the development of the first children's TV channel "Shayan TV", working around the clock in the Tatar language.

Conclusion

Tatar Soviet children's television programs made a significant contribution to the ethical, aesthetic, and physical education of children of early and adolescent age, to the formation of their worldview, providing knowledge, preparing them for life and promoting our national culture. In the future, industry will keep developing, laying the foundation for qualitative changes and high achievements in our republic. The future of our people lies with Tatar television, which will unite the Tatar people, living all over the world, presenting them as a single great nation.

References

1. Dautova, R. V. (2008). *Stanovlenie i razvitie televideniya Tatarstana (vtoraya polovina 1950-kh – 1985g.g.)* [Formation and Development of Television in Tatarstan (second half of the 1950s – 1985)]. 191 p. Kazan, izd-vo KGU. (In Russian)
2. Dautova, R. V. (2019). *Stanovlenie i razvitie natsional'noi telezhurnalistiki: Vzglyad v preddverii yubileya tatarskogo televideniya.* [Formation and Development of National Television Journalism: A Jump Ahead of the Tatar Television Anniversary]. Pp. 85-97. Agzamovskie chteniya – 2018. Zhurnalistika v tsifrovom formate. Sbornik materialov i nauchnykh statei Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii (Kazan', 15 fevralya 2018 g.) / nauch. red. E. S. Doroshchuk i V. Z. Garifullin; otv. red. M. Kh. Fatykhova. Kazan, izd-vo KGU. (In Russian)
3. Mukhinova, N. A., Osipova M. D. (2021). *Istoriya stanovleniya Tatarskogo televideniya v vospominaniyakh L. Kh. Nigmatovoi* [The History of the Formation of Tatar Television in the Memoirs of L. Kh. Nigmatova]. No. 16, pp. 29–36. Gumanitarnye nauki v XXI veke: nauchnyi internet-zhurnal. Kazan, Kazanskii gosudarstvennyi arkhitekturno-stroitel'nyi universitet. (In Russian)
4. Fatykhova, M. Kh. (2015). *Redaktsiya propagandy Kazanskoi studii televideniya kak ehlement sovetskoi ideologii* [The Propaganda Editorial Office of the Kazan Television Studio as an Element of the Soviet Ideology]. No. 24 (221), pp. 118-121. Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. (In Russian)
5. Mygal, M. (2014). *Detskoe televidenie v kontekste sovremennoi kul'tury* [Children's Television in the Context of Modern Culture]. Pp. 204–214. Mezhdunarodnaya zhurnalistika-2014: dialog kul'tur i vzaimodeistvie media raznykh stran. Materialy tret'ei mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii, g. Minsk, 20 fevralya 2014 goda. Pod red. T. N. Dasaevoi. Minsk, izd. tsentr BGU. (In Russian)
6. Klyuchevskaya, O. S. (2020). *Otechestvennoe detskoe televidenie: k voprosu retrospektivnoi periodizatsii* [Domestic Children's Television: On the Issue of Retrospective Periodization]. No. 39 (3), pp. 331–344. Voprosy zhurnalistiki, pedagogiki, yazykoznaniya. (In Russian)
7. Egorov, V. (1995). *Terminologicheskii slovar' televideniya: osnovnye ponyatiya i kommentarii* [TV Terminological Dictionary: Basic Concepts and Comments]. 92 p. Moscow. (In Russian)
8. Kogatko, A. G. (2007). *Istoriya otechestvennogo televideniya dlya detei* [The History of Domestic Television for Children]. Vol.1. Ch.1, p. 9, pp. 124-129. Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. (In Russian)
9. *A.Kh. Khasanov belan interv'yu* (2021) [Interview with A. Kh. Khasanov]. . Iz lichnogo arkhiva A. B. Nasibullinoi. Rukopis'. 12 p. Kazan. (In Tatar)
10. Makhovskaya, O. I. (2017). *Deti i televidenie: Istoriya psikhologicheskikh issledovanii i ehkspertizy teleprogramm dlya detei* [Children and TV: A History of Psychological Research and Expertise on TV Programs for Children]. 171 p. Moscow, INFRA. (In Russian)
11. *Z. B. Kurtaeva belan interv'yu* (2021) [An Interview with Z. B. Kurtaeva]. Iz lichnogo arkhiva A. B. Nasibullinoi. Rukopis'. 3 p. Kazan. (In Tatar)
12. Galimullina, G. Kh., Nasibullina, A. B. (2019). *Rol' teleprogramm na tatarskom yazyke v populyarizatsii natsional'noi kul'tury na regional'nom televidenii* [The Role of Television Programs in the Tatar Language in the Popularization of National Culture on Regional Television]. No. 1, pp. 21–26. Vestnik Kazanskogo gosudarstvennogo universiteta kul'tury i iskusstv. (In Russian)
13. Galimullina, G. Kh., Nasibullina, A. B. (2021). *Rol' tsikla peredach "Yashehsen teatr!" telekanala "Tatarstan – Novyi vek" Respubliki Tatarstan v populyarizatsii teatral'nogo iskusstva* [The Role of the Program Cycle "Yashesen theater!" of the TV Channel "Tatarstan – Tatarstan – Novyi Vek" of the Republic of Tatarstan in the Promotion of Theatrical Art]. No. 17, pp. 105–117. Tatarica. (In Russian)
14. Galimullina, G. Kh., Nasibullina, A. B. (2019). *Khaerbi avyly tarikhynnan sakhifalar – Stranitsy istorii sela Kirbi.* [Khaerbi avyly tarikhynnan sakhifalar – Pages of the History of the Village of Kirbi]. P. 500. Kazan, ITER AN RT. (In Tatar)
15. *Tvoe rodnoe televidenie* (2000) [Your Native TV]. P. 32. Gosudarstvennaya teleradiokompaniya "Tatarstan" – "Tatarstan" Daulat teleradiokompaniyase. Yubileinoe izdanie. Kazan. (In Russian)
16. *Arkhiv tele-radio kompanii "Tatarstan- Novyi Vek"* [Archive of the Television and Radio Company "Tatarstan – Novyi Vek" (TNV)]. (In Russian)

ТАТАР ТЕЛЕНДӘ БАЛАЛАР ТЕЛЕТАПШЫРУЛАРЫ ТАРИХЫ: ПРОБЛЕМАНЫ КУЮ

Алсу Булат кызы Насыйбуллина,
ТР ФАнең Татар энциклопедиясе һәм төбәкне өйрәнү институты,
Россия, 420015, Казан ш., Пушкин ур., 56 нчы йорт,
bulat.alsu1971@yandex.ru.

Мәкаләдә татар телендә балалар телетапшыруларының тарихына кыскача күзәтү ясала, бу мәгълүмати чараның үзенчәлекләре аерып чыгарыла һәм аңа караган фәнни әдәбият системалаштырыла. Эшнең максаты булып татар телендә балалар телетапшыруларының совет дәверен кыскача тасвирлау тора. «Татарстан–Яңа Гасыр» телерадиокомпаниясенең архив видеоматериаллары, тележурналистларның истәлекләре, шәхси архивлардагы документлар тикшеренү материалы булып хезмәт итте. Казан телестудиясендәге балалар редакциясенең туган телдә телеконтент булдыру юнәлешендә зур эш алып барганлыгы исбатланды.

Төп төшенчәләр: тележурналистика тарихы, татар балалар телевидениесе, «Пионерстан», «Шаян ТВ»

Кереш

Татар телендә балалар телетапшырулары соңгы биш елда кардиналь үзгәрешләр кичерә. 2018 елның 12 ноябрендә татар телендә тәүлек буе эшли торган беренче «Шаян ТВ» балалар телеканалы оештырыла. Аның башкарма директоры, баш мөхәррире – Рамилә Сәхәбетдинова. Бүгенге көнгә «Шаян ТВ» аудиториясендә 15 миллион тамашачы исәпләнә. 20 тапшыру, меңләгән чыгарылыш, татар теленә тәрҗемә ителгән ун меңләп мультфильм һәм документаль фильмнар каналның нәтиҗәле эшчәнлеген дәлилли.

«Шаян ТВ» каналының юбилей чаралары вакытында төбәк балалар телевидениесенең элгәрге тәҗрибәсен өйрәнү кирәклеге ачыклана ([1], [2], [3], [4]). Кызганычка каршы, бу проблемага багышланган тикшеренүләр системалы алып барылмаган. Татар телевидениесе тарихына караган хезмәтләрдә региональ телевидениенең барлыкка килү чорында ук балалар редакциясе эшенең аеруча актив булуы билгеләнә. Бу вакытта Казан телевидениесе студиясендә балалар һәм яшүсмерләр аудиториясенә адресланган «Яшьлек» һәм «Пионерстан» тапшырулары эфирга чыга [4, с. 121]. Үзенең бер хезмәтендә Р.В. Даутова 1970 еллар азагы – 1980 еллар башында татар телендә «Китаплар дөньясында», «Без авылда яшибез», «Уенчыклар илендә», «Кичке әкиятләр», «Әйлән-бәйлән», «Шигъри тәлгәшләр» кебек күп кенә балалар тапшырулары булуы турында яза. «Тапшыруларның үзенчәлеге, барыннан да элек, аларны балалар алып барудан гыйбарәт иде» [2, с. 95], – ди автор. Татар телендә балалар телетапшыруларының барлыкка килү тарихы турында мәгълүматны системага салу омтылышы бу хезмәтнең фәнни яңалыгы булып тора.

Тикшеренү материаллары һәм методлары

Казан телестудиясе журналистларының хатирәләре, тележурналист Г.Х. Зиннәтуллинаның шәхси архивында сакланган документлар, «ТНВ» телеканалының архив материаллары тикшерү материалы буларак файдаланылды.

Тикшеренү методларының комплексыннан гомуми фәнни методлар (күзәтү, индукция, дедукция, диалектика, чагыштырмача-тарихи, системалы-структуралы) кулланылды.

Фикер алышу

Балалар телевидениесенең ил күләмендәге тарихын өйрәнгәндә, аны чорларга бүлүдә карашлар төрлелеге күзәтелә. Мәсәлән, М. Мыгаль аны өч баскычка бүлә: «совет (1939–1990 еллар), күчеш (1990–1994 еллар) һәм яңа (1994 елдан)» [5, с. 209]. О.С. Ключевская «ике контрастлы этапка бүлү турында»гы фикергә таянып, түбәндәге мөһим дәверләрне билгели: совет дәвере (1939–1990 еллар) һәм совет чорыннан соң дәвер (1990–2020 еллар) [6, с. 334]. Бу хезмәттә татар балалар телетапшырулары тарихы өч этапка бүлеп күрсәтелә: совет (1958–1990 еллар), күчеш (1990–2018 еллар), өр-яңа (2018 елдан башлап).

Совет чорында «балалар телетапшырулары» («детское телевещание») термины кабул ителә. «Телевидениенең терминологик сүзлеге: төп

төшенчәләр һәм комментарийлар» («Терминологический словарь телевидения: основные понятия и комментарии») дигән фәнни хезмәттә бу терминның мәгънәсе болай яңгырый: «Балалар телевидениесе – тамашачыларның иң яшь буынына – мәктәпкәчә, мәктәп һәм яшүсмерләргә адресланган телепрограммалар системасы. Мондый телепрограммаларның максаты – балаларны һәм үсмерләрне тәрбияләү һәм һәрьяклы укыту. Жанрлары һәм формалары буенча балалар телевидениесенең бик күп төрләре бар: әкиятләр, публицистик программалар, маҗаралы, фәнни-фантастик һәм фәнни-популяр фильмнар, кызыклы кешеләр белән очрашулар, викториналар, конкурслар, мультфильмнар» [7]. СССРда, универсаль балалар махсус телеканаллары булмау сәбәпле, балалар өчен тапшырулар үзәк һәм төбәк каналлары челтәрендә чыга.

1939 елның 2 гыйнварыннан, ягъни Ленинград телеүзәгендә балалар өчен «Яңа ел белән!» («С Новым годом! ») тапшыруы эфирга чыккан көннән балалар телетапшыруларының тарихы башлана [8, с. 125]. Әгәр төбәк телевидениесе тарихына мөрәҗәгать итсәк, балалар өчен татар телеконтентын формалаштыру буенча эксперименталь эш Казанда, юридик статусы булмаса да, 1959 елдан бирле эшләгән Әнәс Хәсән улы Хәсәнов (1935 елда туган) истәлекләре буенча, ТАССРда балалар телетапшырулары татар телендә радиотапшырулар әзерләү буенча саллы тәҗрибә туплаган энтузиастлар ярдәме белән туган [9, 1 б.].

Әлеге талантлы журналистның татар балалар телевидениесен формалаштыруга керткән өлеше, кызганычка каршы, хәзергә кадәр тиешенчә бәяләнмәгән. Ә.Х. Хәсәновның иҗат биографиясендә Казан шәһәренең Укытучылар йортында эшләп килгән драма түгәрәгендәге дәресләре мөһим урын алып тора. Ул үзен диктор сыйфатында радиода да сынап карый. Телевидениегә ул 1959 елда Казан педагогика институтын тәмамлаганнан соң килә. 1959–1972 елларда телевидениедә тапшыру мөхәрриреннән балалар редакциясенең өлкән редакторына кадәр юл үтә, аннары Казан телестудиясенең баш редакторы була. Казан телестудиясенең рәсми ачылышы алдыннан Кече телестудиядә балалар белән беренче сынау тапшырулары әзерләү буенча җитди эш алып барыла [9, 1 б.]. Башлангыч баскычта татар балалар телевидениесе эксперименталь характерда була.

СССР җитәкчелеге, балаларны тәрбияләүдә мәгълүмати мөһимлекне аңлап, радио, кино һәм телевидение үсешенә зур игътибар бирә. О.А. Маховская раслаганча, 1920 елларның икенче яртысында А. Бандураның беренче тикшеренүләренә нигезләнгән теория совет балалар тапшыруларын формалаштыруга йогынты ясый. Кино һәм телевидение «социаль укытуга» тәэсир итә дип санала. Тапшыруны карау барышында балалар өлкәннәрнең социаль тәртибен карыйлар, бу балалар өчен телепрограммаларда кулланылган [10, с. 19].

Әнәс Хәсәнов үзенең хатирәләрендә телестудиянең беренче көннәрен болай дип искә ала: «Казанда телевидение студиясе 1959 елның ноябрь аенда ачылу көненнән үк, балалар редакциясен оештыру, аның эшен педагогик нигезләргә таянып, башлап җибәрү бурычын куйды. Бу эшкә педагогик белемле Л.С. Жукова тартылган иде, ләкин ул озак эшләмәү сәбәпле, педагогия училищесын һәм Казан педагогика институтын тәмамлаган белгеч буларак, төп эш миңа йөкләнде. Үсеп килүче яшь буынга комплекслы, күпкырлы белем бирү һәм тәрбияләү совет мәктәбенең нигез ташы булуын истә тотып, без телевидениенең эшчәнлеге дә специфик үзенчәлекләре белән шул максатка ярашлы булырга тиеш дигән фикергә килдек. Редакция каршында иҗтимагый совет оештырып, аңа Казан шәһәре мәгариф бүлеге белгечләрен, мәктәп укытучыларын, пионер оешмалары вәкилләрен җәлеп иттек. ТАССР мәгариф министры М. И. Мәхмүтов безнең белән даими элемтәдә булырга ризалыгын бирде.

Иҗтимагый совет тарафыннан расланган кварталлык эш планын төзү дөрес дип табылып, ул эшебезнең кагыйдәсенә әверелде. Балаларның яшь үзенчәлекләрен истә тотып, тапшыруларның тематикасын, телен аңлаешлы итеп экранга чыгару иҗатыбызның иң мөһим принцибы булды. Һәрбер баланы актив, эшлекле шәхес итеп формалаштыру өчен, тормыш белән тыгыз бәйләнгән идея-сәяси, әхлакый, хезмәт тәрбиясен алга сөргән совет мәктәбенә ярдәм итү безнең тәрбия эшенең зур бурычы иде.

Бераз алгарак китеп, шушы урында узган гасырның 90 елларында укыту-тәрбиянең бердәм процесыннан тәрбияне читкә тибәрү, аңа игътибар бетүнең җәмгыятьтә зур регресска, фаҗигагә китерүен, укытучы абруен

юкка чыгаруын әйтәсе килә. Россия Федерациясенең Белем бирү һәм фән министры А. А. Фурсенконың, без иҗатчылар (созидатели. – *Ә. Х.*) түгел, кулланучылар тәрбияләргә тиеш, дип раславы хата булды. Кеше өчен табигый булган хезмәт икенчел рольгә калды. Ачы нәтиҗәсе мәгълүм: хәзер инде терсәк якын да - тешләп булмый. Җырлап-биеп кенә иген дә үсми, йортлар да төзелми шул. Җитештерү җайга салынмаса, нәрсә куллана аласың соң? Укучы балаларга мәктәпләрдә төпле белем алуның иң мөһим бурыч икәнлеген аңлатып, аларны илнең актив позициядә торган гражданнары итеп тәрбияләү өлкән буыннарның изге бурычы ләбаса?! Бу мәңгелек бурыч!

Балалар өчен тапшыруларны ике телдә – татарча, русча әзерләү бурычы куелды. Тапшыруларга балаларның үзләрен җәлеп итү төп мәсьәлә иде. Рус балалары тапшыруларда иркенләп сөйләшә, әңгәмәдә актив катнаша, ә менә татар балалары ана телебездә ике җөмлә дә әйтә алмый, чөнки Казанда ана теле укытылган татар мәктәпләре юк хәлендә иде. Балалар катнашмаса, ул тулы канлы тапшыру була алмый. Режиссер Халит Кумысников телестудиядән киткәч, тәҗрибәле Гали Хөсәенов миңа ярдәмгә килде. Уйлана торгач, без аның белән телестудиядә балалар пионер театры оештырып, теләк белдергән балаларны татарча сәнгатьле сөйләмгә, җырларга, биергә өйрәтү максатын куйдык. Ә моның өчен шушы эшкә алынырга теләгән энтузиастларны табу зарур иде. Галиәсгар Камал исемендәге Татар дәүләт академия театры артисткасы Асия Хәйруллина сәнгатьле сөйләм дәресләрен уздырырга, Г. Тукай исемендәге Татар дәүләт филармониясенең баш балетмейстеры Гай Таһиров биергә өйрәтергә ризалык бирде. Музыка буенча башлангыч дәресләр үткәрүне үтенеп, композитор Әнвәр абый Бакировка мөрәҗәгать иттек. Ул да бик теләп ризалашты. Эшебез нәтиҗәле булды: берничә айдан без сайлаган балалар матур, дөрес итеп сөйләшә башладылар, җырларга, биергә өйрәнделәр. Алар инде тапшыруларга да катнаша ала иде» [9, 1–3 б.].

Татар тележурналистикасы ветераннарының истәлекләре Кече студиядә (Малая студия) совет чоры балалары белән мәгълүмати эш һәм тәрбия процессында фәнни карашларга нигезләнү омтылышының булуын раслый ([9], [11]). Тапшыруларны әзерләүгә югары һәм урта белем бирү учреждениеләреннән галимнәр һәм педагоглар, танылган режиссерлар, рәссамнар, композиторлар, хореографлар, язучылар, җырчылар, артистлар җәлеп ителә. Алар арасыннан редакция советы формалаштырыла. Балалар телепрограммалары тамашачыларның яшь буынын төрле яклап тәрбияләүгә һәм белем бирүгә юнәлтелгән була. Совет балалар телевидениесенә «социализатор, тәрбияче һәм педагог миссиясе» йөкләнә [3, с. 223].

Коммунистлар партиясенең Татарстан өлкә комитеты Казан телестудиясе алдына көндәлек балалар тапшыруларын әзерләү бурычын куя. 1960 елда кастингка ярты ел дәвамында 5 меңләп бала килгән. Балалар редакциясе хезмәткәрләре туган телләрен яхшы белгән балаларны тарту юнәлешендә даими эш алып барган. Башта Казанның 30 нчы һәм 80 нче мәктәпләре укучылары белән хезмәттәшлек итәләр, аннары авыллардан сәләтле балаларны эзләү белән шөгыльләнә башлыйлар.

Бөтен илдәге кебек үк, Татарстан төбәк телевидениесендә дә пионер тематикасы өстенлек иткән. «Пионерстан» балалар тапшыруын оештыручылар 1951 елның 6 сентябреннән үзәк телевидениедә даими эфирга чыккан «Пионерия» киножурналы тәҗрибәсенә таянганнар. Аны эшләгәндә, татар тележурналистлары тематик киңлеккә һәм жанр төрлелегенә омтылалар. Балалар телетапшырулары яшь буынның инициативасын һәм кызыксынучанлыгын формалаштыруга, иҗади сәләтләрен үстерүгә зур игътибар бирә. Тапшырулар әзерләүгә гамәли эшчәнлек тәҗрибәсе булган аерым белгечләр чакырыла. Мәсәлән, балаларны музыка дөньясы белән композитор Әнвәр Бакиров таныштыра, биергә хореограф Гай Таһиров, сәхнә сөйләме сәнгатенә Асия Хәйруллина өйрәтә. Балалар тапшыруының аерым өлешләре хезмәт күнекмәләре, спорт, физкультура әзерлеге формалаштыруга юнәлдерелгән була. Телетапшырулар челтәрен тележурналистлар мәктәп программасындагы теге яки бу предметны укыту-тематик планының графигына бәйләп куярга тырышалар. Әлеге тупланган кызыклы материалны редакция балалар газеталары һәм журналлары аша популярлаштырырга омтыла. Мәсәлән, балалар физзарядкасы комплексы «Яшь ленинчы» газетасы битләрендә даими рәвештә басылып торган [9, 2–4 б.].

Беренче балалар телетапшыруларын эшләүчеләр бу мәгълүмати чараның даими чыгу графигын булдырырга омтыла. Көндәлек

һәм ял көннәре балалар тапшыруларын оештыру өчен билгеле бер закончалыклар эшләнә. Редакция яшь тамашачылар һәм аларның ата-аналары белән хат язышу эшен алып бара, ә бу исә тематиканы, тапшыруның эчтәлеген һәм композициясен төзергә ярдәм итә [9, 3 б.].

«Татар телендә балалар тапшыруларында тамашачыларның яшь үзенчәлекләрен, гыйльми күзаллауларын һәм бирелгән мәгълүматны кабул итү мөмкинлекләрен исәпкә алып әзерләнгән түбәндәге циклларны аерып чыгарырга мөмкин.

1. Мәктәпкәчә яшьтәге һәм башлангыч мәктәп балалары өчен әзерләнгән тапшырулар цикллары. Рус телендә, яки ике телдә эфирга чыккан бу төркем телетапшырулары дөньяны танып-белүгә, балаларда фәнни карашлар формалаштыруга юнәлтелгән иде:

- *«Рассказы бабушки Сони»* (рус телендә). Затлы нәселдән булган кызлар институтын тәмамлаган балалар язучысы Софья Радзиевскаяның (1892–1989) табигать дөньясы турындагы кызыклы тапшырулары бу төрнең якты сәхифәләрен тәшкил итә.
- *«Синең беренче китапларың»* (ике телдә).
- *«Тапкыр бул»* (ике телдә) Табышмаклар конкурсы.
- *«Әйберләр каян килә»* (ике телдә).

Бу циклдагы аерым тапшырулар балаларда кызыксыну, зирәклек, эстетик зәвык тәрбияләү максаты белән конкурслар белән дә төрлеләндереләләр. Мәсәлән, *«Тапкыр бул»* тапшыруында табышмаклар конкурсы үткәрелсә, *«Әйберләр каян килә»*дә төрле темага рәсем конкурсы игълан ителә иде.

2. Белем бирүнең төп баскычы сыйныфларында укучы яшүсмерләрнең сәләтләрен, характер сыйфатларын, гыйлем һәм күнекмәләрен формалаштыруны һәм камилләштерүне күздә тоткан Урта яшьтәге мәктәп балалары өчен цикллар:

- *«Юный казанец»* (рус телендә).
- *«Пионерстан»* (татар телендә). Бу тапшыруны камилләштерү һәм тагын да нәтиҗәлерәк итү нияте белән, язучы Н. Исәнбәт белән киңәшеп, «Пионерстан» журналы эшләдек.
- *«Казан урамнары алар исеме белән аталган»* (ике телдә). Туган шәһәр тарихы, аның күренекле шәхесләре белән таныштыруга, туган җиргә, Ватанга мәхәббәт тәрбияләүгә йөз тоткан тапшыруларның берсе.
- *«Безнең календарь».* Күренекле бәйрәмнәр, сәяси юбилейлар, пионер оешмасы көннәре, данлыклы шәхесләрнең героик тормышы һәм данлыклы эшчәнлекләре белән таныштыру аша туган халкыбыз, аның батырларын белән горурлану хисе тәрбияләүгә юнәлтелгән тапшыру.
- *«Тылсымлы телевизор күрсәтә».* Бу тапшырулар мәктәп тормышын, пионер дружиналары эшен, гаилә хәлләрен тасвирлаган инсценировкалар, скетчлар, әхлакый вакыйгалар уйналганнан соң, студиядә алар турында фикер алышу, бәя бирү максаты белән эфирга чыгалар. Алар А. Макаренконың «баланы коллективта, коллектив өчен, коллектив аша тәрбияләү» принцибын тормышка ашыруның мисалларын күрсәтүгә хезмәт итәләр.
- Үз-үзеңне тоту этикасы һәм эстетикасы, язылган һәм язылмаган кагыйдәләр турында мәгълүмат бирү, олыларга һәм кечеләргә дөрес мөнәсәбәт формалаштыру, әхлак-тәрбия проблемаларын үзәккә куйган *«Матурлык дөньясында»* тапшыруы.
- *«Рәсем сәнгатенә кереш әңгәмәләре».*
- Табигый матурлыкны танып-белү, кеше һәм табигатьнең бердәмлеге, табигатьне саклау һәм башка экологик проблемалар күтәрелгән *«Табигать кочагында хозурлыкка мәхәббәт уяту»* әңгәмәләре.
- Урта яшьтәге мәктәп балалары яратып йөргән төрле оешмаларның кызыклы тормышлары, файдалы эш-гамәлләре белән таныштыруны, яшүсмерләрнең сәләтләрен үстерүне, кызыксынуларын арттыруны максат иткән төрле чаралар: авиа-судомодельчеләр, юннатлар, яшь туристлар слетларыннан, пионер лагерьларыннан репортажлар, телеочерклар, спорт бәйрәмнәреннән трансляцияләр; Болгария, ГДР, Чехословакия пионер оешмалары белән урнаштырылган дуслык элемтәләре; музыка мәктәпләре концертлары; алдынгы укучыларның гаризаларына нигезләнеп төзелгән концертлар; телевидение аша балаларга яңа җырлар өйрәтү һәм башкалар.
- Рухи камиллек белән бергә физик ныклыкны үстерү, сәламәтлекне саклауга йөз тоткан телетапшырулар: спорт мастерлары ярдәмендә иртәнге зарядка комплексларын өйрәтү, «Яшь ленинчы» редакциясен дә җәлеп итеп, уртак хезмәт оештыру; физкультурага, спортка мәхәббәт уятып, гармонияле физик үсешнең мөһимлеген аңлату өчен, ГТО,

«Алтын алка» («Золотая шайба») футбол ярышларын оператив яктырту.

- *«Яшь шахматчылар мәктәбе»* Шахмат буенча халыкара спорт мастеры Р. Нәҗметдинов һәм мастерлыкка кандидат Н. Мөхәммәтовлар җитәкчелегендә алып барылган шахмат уеннары ярдәмендә ир һәм кыз балаларның мантыйкый фикерләвен, акыл сәләтен үстерүгә, фантазияләрен баетуга, иҗат мөмкинлекләрен киңәйтүгә, мәдәни ялларын активлаштыруга һәм төрләндерүгә ирешелде.

3. Югары сыйныф һәм чыгарылыш класс укучыларын һөнәр сайлауга һәм зур тормышка әзерләгән, күнекмәләр бирүне максат иткән олы яшьтәге мәктәп балалары өчен оештырылган тапшырулар цикллары:

- *«Матурлык дөньясында».*
- Чыгарылыш сыйныф укучыларына һөнәр сайлау, аерым югары уку йортлары белән якыннанрак таныштыру максаты белән әзерләнгән *«Олы юлга чыкканда»* махсус тапшырулары.
- *Мәктәпара уку-җитештерү комплексларыннан (УПК) репортажлар* (профориентация өчен).
- *Мәктәп янындагы хезмәт участокларында эшләүче алдынгылар турында тапшырулар.*
- *«Мәктәп программасына ярдәмгә»* (ике телдә). Татарстан Укытучылар белемен күтәрү институты хезмәткәрләре белән бергәләп оештырылган бу цикл тапшырулары укучыларга турыдан-туры матур әдәбият, физика, химия һәм башка предметлардан өстәмә белем бирү чарасы булды. Телевидениенең специфик мөмкинлекләреннән файдаланып, төрле фильмнар, Казан галимнәре, әдәбият-сәнгать әһелләренең чыгышлары мәктәп программаларының тематикасы буенча календарь срокка туры китереп күрсәтелде.
- *«Язучы сүзе».* Әдәбиятның тәрбияви, эстетик ролен күтәрү, сүз сәнгатенең әһәмиятен арттыру өчен, редакция язучыларның чыгышларын даими рәвештә алып барды. Х. Туфан, Л. Ихсанова, Җ. Тәрҗеманов, Г. Бакиров, М. Хөсәен, Б. Камалов, А. Әхмәт кадерле кунаклар булдылар. Г. Тукай, А. Алиш, Г. Гобәй, И. Туктар, Б. Рәхмәт, Ә. Кари һ.б. каләм ияләре юбилейлары да зур кызыксыну белән узды. Куйбышев районы Көек авылында А. Алишка һәйкәл салу, Казанның 89 нчы мәктәбендә Г. Ибраһимовка, 26 нчы мәктәбендә М. Җәлилгә һәйкәлләр кую республика күләмендәге вакыйга булды. Редакция бу эшләрдә актив эшчәнлек күрсәтте.
- *«Эврика».*

«Көтелмәгән очрашу», «Җыр», «Урман әкияте», «Алмагач минем – әнием», «Әти диясем килә», «Октябрь кызы», «Тылсымлы яулык» махсус сценарийлар-пьесалары буенча оригинал спектакльләр студия тарихында иң беренчеләрдән булып куелды һәм аларда балалар уйнады. Минем авторлыктагы әлеге чаралар татар телендәге балалар тапшырулары тарихына онытылмас вакыйгалар булып кереп калды.

Хезмәт юлын редакциядә башлаган журналистлар тора-бара күренекле шәхесләр булып җитештеләр. Ә. Рәшитов татар халкының күренекле шагыйре; Р. Мөхәммәдиев язучы һәм сәләтле тәнкыйтьче, депутат; Р. Туфитулова язучы, депутат; Ф. Бикмурзина республиканың халык артисткасы булды. Аларның һәрберсе Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе дигән мактаулы исемен йөртә.

Балалар арасыннан килеп, редакция каршында оештырылган пионер театрында башлангыч сәнгать белеме алган Э. Галәветдинова (Хамматова) студиядә диктор булып хезмәт итте, Татарстан Республикасының, Россия Федерациясенең мактаулы исеменә лаек булды. Хәзер ул Казан дәүләт мәдәният һәм сәнгать университеты профессоры» [9, 4–11 б.].

Балалар тапшыруында катнашу кайбер балаларның киләчәк язмышын, тормыш һәм хезмәт юлын билгеләде. Алар Казан телестудиясендә эшләү, тормышларын журналистика белән бәйләү турында хыяллана башлый. Мәсәлән, «Яңа гасыр» телерадиокомпаниясе генераль директоры Илшат Әминов 10 яшендә Казан телевидениесе студиясендә «Пионерстан» тапшыруының алып баручысы ролендә үзен сынап карый, беренче журналист тәҗрибәсен ала.

«Пионерстан» төбәк телевидение журналының тагын бер йолдызы Гөлнара Зиннәтуллина ([12], [13], [14]) язмышында да бу тармак зур роль уйный. Ул бу тапшыруга 1960 еллар уртасында алып баручы буларак килә. Бервакыт мәктәпкә күрше бинада гына урнашкан Татарстан телестудиясеннән өч хатын-кыз керә. Болар балалар тапшырулары режиссёры Гөлсем Билалова (Исхакова), телевидение режиссёры Флюра Бикмурзина (ТРның халык артисты), режиссёр ярдәмчесе Флора Орешина була. Алар, тапшыруларда катнашу өчен, талантлы балалар сайлыйлар, хәзергечә

әйтсәк, кастинг уздыралар. Гөлсем ханым Билаловага Гөлнараның яхшы дикциясе һәм чиста тавышы ошый, һәм ул аны туры эфирда шигырь сөйләргә чакыра. Дебют уңышлы чыга. Шуннан соң 12 яшьлек Гөлнара балалар өчен әзерләнә торган «Пионерстан» тапшыруын алып бара башлый. Бу шул заман өчен яңалык була, чөнки өлкәннәр өчен әзерләнә торган тапшыруларда да «алып баручылар» юк, яңалыкларны дикторлар укый, аларга үз фикерләрен әйтү, хәтта аны интонация белән белдерү дә тыела. Татарстан Республикасы телевидениесенә үзе яңалык булып кергән Гөлнара Хабул кызы, кайсы редакциядә эшләсә дә, яңалыклар кертә-кертә, телевидение журналистикасы өлкәсендә 42 ел хезмәт куя [12, с. 21].

Гөльнара Зиннәтуллина Казан университетының тарих-филология факультетын тәмамлый. 1970 елдан алып ул балалар тапшырулары редакциясендә: режиссёр ярдәмчесе һәм ассистенты, режиссёр, тапшырулар мөхәррире һәм алып баручысы. Редакция балалар өчен күп кенә программалар әзерли [15, 18 б.]. Бу тапшырулар шул чордагы балаларны тәрбияләүдә, республика телевидениесеннән татар телендә трансляцияләнгән балалар тапшыруларының сыйфатын яхшыртуда бик мөһим роль уйный.

1970–1978 елларда балалар тапшырулары редакциясендә татар телендә берничә тапшыру барлыкка килә, аларны өлкәннәр белән бергә балалар да алып бара башлый (режиссёр – Лилия Хәбибулловна Нигъмәтова; режиссёр ярдәмчесе – Г.Х. Зиннәтуллина). Шуңа күрә татар телен яхшы белгән талантлы, артист балалар табу бурычы килеп баса. Ул чордагы татарча балалар тапшыруларының исемлеге түбәндәгедән гыйбарәт: «Китаплар дөньясында», «Без авылда яшибез», «Кичке әкиятләр», «Әйлән-бәйлән» [3, с. 30].

1978–1983 елларда Г.Х. Зиннәтуллина режиссёры Ә. И. Зарипов булган әдәби-драматик редакциядә режиссёр ассистенты вазифасын башкара. 1983 елда Гөлнара Хабуловна кабаттан балалар редакциясенә күчә һәм режиссёр ассистенты булып, ә 1985 елдан балалар тапшырулары редакторы булып эшли башлый. Ул елларда режиссёр – Л.Х. Нигъмәтова, ә режиссёр ярдәмчесе – З.Б. Куртаева. Г. Зиннәтуллина күп кенә тапшыруларның редакторы гына түгел, идея авторы да була [11, 1 б.].

ТНВ» телеканалының 1985–1993 еллардагы архив материаллары нигезендә балалар тапшыруларының түбәндәге тематик төркемчәләрен билгеләргә мөмкин:

1) җыр, музыка сәнгате, аларның үзенчәлекләре, жанрлары белән таныштыру тапшырулары:

- «*Музыка дөньясына сәяхәт*» («*Путешествие в мир музыки*»). Текстлар авторы һәм алып баручы – музыкант Р.Ю. Абязов. Тапшыру эфирга татар телендә чыга башлый. Р. Абязов текстларны рус телендә яза, ә Г. Зиннәтуллина аларны татар теленә тәрҗемә итә. Соңыннан тапшыру, рус телле балалар аудиториясенә дә йөз тотып, ике телдә алып барыла.

- *«Музыкаль әлифба»*. Текстлар авторы һәм алып баручы Казан консерваториясе педагогы С.М. Хәбибуллин.

- «*От А до Я»* балалар музыкаль абонементы. Республика күләмендә музыка белән шөгыльләнүче талантлы балаларны мөмкин кадәр күбрәк пропагандалау, алар белән якыннан таныштыру максаты белән оештырыла, чара рус телендә генә чыга. Текстлар авторы һәм алып баручы музыка белгече С.Г. Захарова. Тапшыру дирижёр Фоат Мансуров җитәкчелегендәге Татарстан Республикасы Зур симфоник оркестры катнашында Казан консерваториясенең актлар залында төшерелә [16].

2) матур әдәбият, аңа мәхәббәт тәрбияләү, сүз сәнгатенең асылы, төрләре һәм жанрлары хакында мәгълүмат бирү, балаларны иҗатка тарту максаты белән эшләнгән телетапшырулар:

- «*Шигьри тәлгәшләр*». Текст авторы һәм алып баручысы Роберт Миңнуллин.

3) халкыбызның гореф-гадәтләре, традицион йолалары, милли бәйрәмнәре, традицияләре хакында мәгълүмат бирү, аларны саклау һәм дәвам итү теләге белән ясалган балалар тапшырулары.

1985 елда татар халкының борынгы йола бәйрәменә багышланган ике зур тапшыру ясала. Аларның редакторы һәм идея авторы – Г.Х. Зиннәтуллина, режиссёры – Халисә Хәкимуллина, режиссёр ассистенты – З.Б. Куртаева. Тапшырулар икесе дә Татарстанның Лаеш районы Хәерби авылында төшерелә.

- «*Карга боткасы*». Ул халкыбызның иң популяр, иң күңелле язгы бәйрәмнәренең берсе булып тора. Бу тапшыруда төп рольне Г. Камал исемендәге Татар дәүләт академия театры

артисты, ТАССР һәм РСФСРның халык артисты Вера Егоровна Минкина башкара.

- «*Каз өмәсе*». Кыр эшләре тәмамлангач, көз ахырында яисә кыш башында үткәрелә торган бәйрәм; казларны өмәләп эшкәртү чарасы гына түгел, ә авыл халкының матур итеп аралашу, күңел ачу чарасы да булып тора [11].“Каз өмәсе” тапшыруы ноябрь аенда Хәерби авылының өлкән агрономы Шамил Әхмәтҗанович Кушмин һәм укытучы Роза Хабуловналар йортында төшерелә. Р.Х. Кушмина, балаларны да, авыл халкын да җәлеп итеп, тапшыруны әзерләүгә һәм төшерүгә зур ярдәм күрсәтә. Казларны авылдагы барлык хуҗалыктан җыялар. Салкын ноябрь ае булуга карамастан, тапшыруны төшергәндә, өйләрендәге җиһазларны урамга чыгарып торалар [3].

- «*Кичке әкиятләр*» (1970 еллардан башлап). Телевидение дикторлары, театр артистлары һ.б. бу тапшыруны алып бара. Менә аларның кайберләре: телевидение дикторы Наилә Ногманова, Г. Камал театры артисты Хәлим Җәләлов, язучы һәм режиссёр Рабит Батулла, күчмә театры артисты Нуриәхмәт Сафин һ.б.

4) комплекслы тәрбиягә, балаларның дөньяга карашларын киңәйтүгә, яшь буынны тормышка әзерләүгә йөз тоткан телетапшырулар:

- «*Бергәләп өйрәник*». Тапшыру балаларны әйләнә-тирә дөнья, табигать, музыка, этикет кагыйдәләре һәм башка мәгълүматлар белән таныштыра.

- «*Күңелле уеннар*» («*Веселые старты*») Г. Зиннәтуллина көче белән татар һәм рус телләрендә эфирга чыга. Ул Татарстан Республикасы һәм Казан Дәүләт автоинспекциясе ярдәме белән балаларга юл йөрү кагыйдәләрен өйрәтүгә багышланан [16].

Редакция балалар җыр һәм бию ансамбльләрен халыккка таныту юнәлешендә дә зур эш башкара. Бию ансамбльләре катнашында фестивальләр уза. Чаллы шәһәренең Алия Идрисовна Хафизуллина җитәкчелегендәге «*Айгөл*» балалар вокаль ансамбле турында концерт-очерк Үзәк телевидение аша татар телендә күрсәтелгән беренче балалар тапшыруы була. Ә җитәкчесе Светлана Владимировна Ишкузина булган «*Бәхетле балачак*» («*Счастливое детство*») бию ансамблен «Каз өмәсе» тапшыруына да чакыралар [11, 2 б.].

Телевидение барлык редакцияләр алдына Татарстанның төрле районнарында яшәүче халыкны, шул исәптән балаларны да мөмкин кадәр күбрәк төшереп, телевизор экраннарыннан күрсәтү бурычын куя. Моның өчен хезмәткәрләр һәр җәй күчмә телевизион станция (ПТС) белән Татарстанның төрле районнарына йөреп эшлиләр.

Һәр елны эшләнеп, эфирга чыккан «*Яңа ел әкияте*» мәдәни чарасы татар совет балалар телетапшырулары арасында үзенең самимилеге, җылылыгы белән аерым урында тора. Балалар белән эшләгәндә, Г. Зиннәтуллина үзен профессиональ алып баручы буларак та, талантлы журналист буларак та күрсәтә. Аның тапшырулары балалар телендә эшләнеп, зур кызыксыну уята, зур түземсезлек белән көтеп алына. Иҗат фантазиясе ташып торган журналист яңа тапшыруларның проектларын төзү, яңа темалар, эчтәлеккә туры килгән форма эзләү осталыгы белән хезмәттәшләрен гаҗәпләндерүдән туктамый. Аның журналистлык эшчәнлеге яшьләргә осталык мәктәбенә әверелә. Яшь талантлар Гөлнара Хабуловнаның югары рейтингка ия тапшыруларында катнашырга атлыгып торалар. Мәсәлән, «*Бергәләп өйрәник*» программасы чыгарылышларының берсендә һөнәрен күрсәткән биш яшьлек Муса Маликов тапшырудан соң бөтен республикага танылa. Хәзерге вакытта ул Европа күләмендә танылган уңышлы музыкант, җырчы, композитор. Г. Зиннәтуллина әзерләгән телетапшыруларда катнашкан балалар бүгенге көндә республикада гына түгел, ә Россия Федерациясе киңлекләрендә танылу алып, халкыбыз мәдәнияте үсешенә, аны үстерүгә һәм пропагандалауга үзләреннән зур өлеш кертә. Мәсәлән, Илшат Әминов («Татарстан – Яңа Гасыр» телекомпаниясе генераль директоры, Татарстан Республикасы Дәүләт Советы депутаты, 2019 елдан ТР Журналистлар берлеге рәисе), Венера Шәмиева (җырчы, Казан дәүләт мәдәният институты доценты) һәм башкалар.

Г. Зиннәтуллинаның республика иҗади потенциалын популярлаштырудагы эше нәтиҗәсез калмый. Мәсәлән, М. Маликовка багышланган «*Минем кечкенә дустым*» сюжеты «Сахалин-92» халыкара телевизион программалар фестиваленең балалар һәм яшүсмерләр өчен тапшырулар номинациясендә, татар телевидениесе тарихында беренче тапкыр II дәрәҗә Диплом белән бүләкләнә. Чаллы

шәһәреннән «Айгөл» балалар вокаль ансамбле турындагы концерт-очерк исә Үзәк телевидение аша татар телендә күрсәтелгән беренче балалар тапшыруы булып тарихка кереп кала.

З.Б. Куртаеваның Г. Зиннәтуллина белән хезмәттәшлек иткән елларны яктырткан истәлекләре тележурналист шәхесен төрле яктан ача: «*Музыка дөньясына сәяхәт» («Путешествие в мир музыки»)* тапшыруларында Рөстәм Абязов эфирда бик матур итеп татарча сөйләм теленә өйрәнде. «*Кичке әкиятләр*» тапшыруы балалар арасында бик популяр иде, редакциягә һәркөн йөзләп хат килә. Без аларны Гөлнара белән көчкә укып бетерә идек. Хатларны балалар да, өлкәннәр дә яза. Берзаман алып баручы Нуриәхмәт Сафинга адресланган хатта: «Шулкадәр зур буең белән балаларга әкият сөйләп йөрмәсәң инде», – дигән сүзләр бар иде. Аннары тагын бер кызык хәл истә калган. 1990 еллар башында балалар бакчаларында татар төркемнәре оештырыла башлады. Бер балалар бакчасы мөдире безгә шалтыратып шундый төркем булуын, тәрбиячеләре белән бик әйбәт татарча шигырьләр өйрәнүләрен әйтте, безне балаларны телевидение өчен төшерергә чакырды. Бик шатланып бардык. Чынлап та балалар бик тырышканнар, әмма бар да мишәр диалекты белән сөйлиләр. Соңыннан өйрәткән тәрбиячеләренең сөйләме шундый икәне ачыкланды. Гөлнара белән эшләү җиңел дә, рәхәт тә булды. Тагын бер бик нык истә калган сыйфаты: балалар аны бик яраталар, аңа нык тартылалар иде. Тормышта гел аралашып, бер-беребезгә булышып яшәдек. Быел, ягъни 2022 елда 70 яшь тулыр иде бит» [11],- дип искә ала Заһирә Куртаева.

Истәлекләр, бер яктан төрле җаваплы вазифалар башкарган Г. Зиннәтуллинаның холык сыйфатларын, үз һөнәренә мәхәббәтен ачса, икенче яктан, бик мөһим массакүләм мәгълүмати чара – телевидениенең үткән тарихы, аның үзенчәлеге, үсеш баскычлары белән таныштыралар. «Балачакта миңа үземә дә (*авт. – А.Н.*) Г. Зиннәтуллинаның тапшыру-ларында катнашырга туры килде. Язучы Р. Миңнуллин алып барган *«Шигъри тәлгәшләр»*не бигрәк тә яхшы хәтерлим, чөнки анда берничә тапкыр чыгыш ясадым. Бервакыт, авылдан килгән 6–7 бала, кичтән телестудиягә репетициягә барып, аннары Гөлнара ханым гаиләсенең Бутлеров урамындагы фатирына кайтып кундык. Ә икенче көнне тапшыруны телевидение өчен төшерүгә бардык. Гөлнара апаның балаларны чын күңеленнән яратканын тою, аларның фатирында һич тә читенсенмәвебез, ә аңа ияреп Казан шәһәрендә йөрүнең чын бәхет булганы хәзергәчә истә калган. Тапшыруны төшерү өчен, телевидениедәге зур студиянең бер өлешен алдан әзерләп куялар иде. Күрәсең, балалар тапшыруын төшергәндә, студияне тагын да матуррак итәргә тырышканнардыр. Балаларны бит күренеш үзенә тартып тормаса һәм сөйләнгән сүзнең эчтәлеге кызыксындырмаса, экраннар янына мәҗбүриләп җыеп булмый. Хәтерлим: студия идәненә төсле тукыма, ә аның өстенә пыяла куялар. Хәзерге вакытта студиядә фон төсен үзгәртергә төрле төстәге яктырткычлар да җитә, ә ул вакытта мөмкинлекләр әле бик-бик чикле. Балаларны утыртыр өчен, төрле төстәге зур кублар тезелә. Яктыртып торырга зур прожекторлар куела. Ул вакытта төшерү камералары бик зур һәм авыр, аларны этеп йөрү, мөгаен, зур көч сорагандыр. Камераларга калын кабель тоташа, шуңа күрә камераны кузгаткан чакта кабельне тартып йөрергә аерым кешеләре бар. Камералар саны 3тән дә ким түгел, төрле ракурслардан төшерәләр. Тавышны яздырырга микрофоннар эленә, аларны шигырь сөйләүче балалар янына борып күчереп йөртәләр. Өстә, ягъни икенче катта режиссёр бүлмәсе, ә аның стеналары пыяладан иде. Режиссёр тапшыруны төшергән вакытта экраннан да, шушы үтә күренмәле стенадан да күзәтеп тора күрәсең. Гөлнара Хабул кызының шунда утырганы, берничә тапкыр төшеп менгәне, микрофоннан әле теге баланың, әле бу баланың я бантигын, я күлмәген төзәтеп куярга кушканы истә калган. Казан дәүләт педагогика институты студенты булган елларымда «*Бергәләп өйрәник*» тапшыруларында «*Кызыклы математика*» рубрикасын алып бардым. Телевидениедә эшләүче кешеләр Гөлнара апа белән «Сәлам! Бергәләп өйрәник» [2, б. 2–3], – дип исәнләшәләр иде [11, 2–3 б.].

Балалар телетапшырулары камилләшкән саен, кадрлар белән тәэмин итү, аларны әзерләү проблемасы көн тәртибенә куела. Тележурналистлар туган телне камил белгән сәләтле балалар белән эшләүнең яңа формаларын эзлиләр. Әйтик, 1981 елның кышында балаларны, татар балалар тапшыруларына җәлеп итү өчен, сайлап алу буенча махсус конкурс игълан ителде. «Конкурс комиссиясенә баш режиссер К.

Газизова, баш мөхәррир Ә. Сафиуллина, өлкән мөхәррир И. Сирматов, мөхәррирләр Ф. Хәкимова һәм Р. Сибгатуллина, өлкән диктор Р. Нәбиуллин, балалар тапшыруы режиссерлары Л. Нигъмәтова һәм Х. Хәкимуллина керә. Җиңүчеләр өчен 1982 елның гыйнварыннан балалар студиясендә укулар оештырыла (дәресләрне, нигездә, Р. Нәбиуллин һәм Ф. Хәкимова алып бара). Балалар белән эшләүнең әлеге кызыклы тәҗрибәсе татар телевидениесенә балаларның активлыгын үстерергә ярдәм итеп кенә калмады, ә телевидениенең Казан студиясендә билгеле бер имидж өстәде. Аны түбәндәгечә характерларга мөмкин булыр иде: бүген эшләгәндә, без милләтнең иртәгәге көне турында уйлыйбыз» [2, с. 95–96]. – дип яза Р.В. Даутова.

Хәзерге вакытта балалар өчен татар телендә тапшырулар күп. 2009 елның сентябрь аеннан башлап «Татарстан – Яңа Гасыр» телерадиокомпаниясе эчендә барлык балалар, үсмерләр һәм яшьләр тапшырулары «Яшь ТНВ» каналы кысаларында, ә 2018 елның 12 ноябреннән «ШАЯН ТВ» телеканалында эфирга чыга. «ШАЯН ТВ» – беренче һәм бердәнбер татар балалар телеканалы. Алар буш урында барлыкка килгән каналлар түгел.

Тикшеренү нәтиҗәләре

Тикшеренү барышында татар балалар телетапшырулары тарихына багышланган фәнни әдәбият исемлеге ачыкланды, төбәк телевидениесе ветеран-журналистлары белән интервью тупланды, «Татарстан – Яңа гасыр» телерадиокомпаниясенең телеархивы өйрәнелде (ТНВ). Татар телетапшыруларының совет чоры хезмәте татар телендәге тәүлек буе эшли торган «Шаян ТВ» беренче балалар телеканалы үсеше өчен иҗади база булуы исбатланды.

Йомгак

Татар совет балалар телетапшырулары кече яшьтәге һәм яшүсмер балаларны этик-әхлакый, эстетик, физик яктан тәрбияләүгә, аларның дөньяга карашларын формалаштыруга һәм мәгълүматларын киңәйтүгә, тормышка әзерләүгә, милли мәдәниятебезне пропагандалауга үзеннән зур өлеш кертә. Киләчәктә бу тармакның тагын да киңәеп китеп, сыйфат үзгәрешләренә, югары казанышларына җирлек, нигез әзерли. Дөньяга сибелеп яшәгән татар халкын бергә туплап, аларны бербөтен зур милләт итеп күрсәтүче татар телевидениесе булганда, милләтебезнең киләчәге булачак.

Әдәбият

1. *Даутова Р. В.* Становление и развитие телевидения Татарстана (вторая половина 1950-х – 1985г.г.). Казань: Изд-во Казан. гос. ун-та, 2008. 191 с.

2. *Даутова Р. Г.* Становление и развитие национальной тележурналистики: Взгляд в преддверии юбилея татарского телевидения // Агзамовские чтения – 2018. Журналистика в цифровом формате. Сборник материалов и научных статей Международной научно-практической конференции (Казань, 15 февраля 2018 г.) / науч. ред. Е.С. Дорощук и В.З. Гарифуллин; отв. ред. М.Х. Фатыхова. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2019. С. 85–97.

3. *Мухинова Н. А., Осипова М. Д.* История становления Татарского телевидения в воспоминаниях Л. Х. Нигматовой // Гуманитарные науки в XXI веке: научный интернет-журнал. Казань: Казанский государственный архитектурно-строительный университет, 2021. № 16. С. 29–36.

4. *Фатыхова М. Х.* Редакция пропаганды Казанской студии телевидения как элемент советской идеологии // Научные ведомости Белгородского государственного университета. 2015. № 24 (221). С. 118–121.

5. *Мыгаль М.* Детское телевидение в контексте современной культуры // Международная журналистика-2014: диалог культур и взаимодействие медиа разных стран. Материалы третьей международной научно-практической конференции, г. Минск, 20 февраля 2014 года. / Под ред. Т. Н. Дасаевой. Минск: Изд. центр БГУ. С. 204–214.

6. *Ключевская О. С.* Отечественное детское телевидение: к вопросу ретроспективной периодизации // Вопросы журналистики, педагогики, языкознания, 2020. № 39 (3). С. 331–344.

7. *Егоров В.* Терминологический словарь телевидения: основные понятия и комментарии, М.: Б. и., 1995. 92 с.

8. *Когатько А. Г.* История отечественного телевидения для детей // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 9. Вып.1. Ч. 1. 2007. С. 124–129.

9. Ә. Х. Хәсәнов белән интервью // А. Б. Насибуллинаның шәхси архивыннан. Кулъязма. Казан, 2021 ел. 12 б.

10. *Маховская О. И.* Дети и телевидение: История психологических исследований и экспертизы телепрограмм для детей. Под ред. О. И. Маховской, Ф. О. Марченко. Москва: ИНФРА, 2017. 171 с.

11. З. Б. Куртаева белән интервью // А. Б. Насибуллинаның шәхси архивыннан. Кулъязма. Казан, 2021 ел. 3 б.

12. *Галимуллина Г. Х., Насибуллина А. Б.* Роль телепрограмм на татарском языке в популяризации национальной культуры на региональном телевидении // Вестник Казанского

государственного университета культуры и искусств. 2019. № 1. С. 21–26.

13. *Галимуллина Г. Х., Насибуллина А. Б.* Роль цикла передач «Яшәсен театр!» телеканала «Татарстан – Новый век» Республики Татарстан в популяризации театрального искусства // Татарика. 2021. № 17. С. 105–117.

14. *Галимуллина Г. Х., Насибуллина А. Б.* Хәерби авылы тарихыннан сәхифәләр – Страницы истории села Кирби. Казань: ИТЭР АН РТ, 2019. 500 с.

15. *Твоё родное телевидение* // Государственная телерадиокомпания «Татарстан» – «Татарстан» Дәүләт телерадиокомпаниясе. Юбилейное издание. Казань. 2000. 32 с.

16. Архив телерадиокомпании «Татарстан – Новый век» (ТНВ).

ИСТОРИЯ ТАТАРСКОГО ДЕТСКОГО ТЕЛЕВЕЩАНИЯ: К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ

Алсу Булатовна Насибуллина,
Институт Татарской энциклопедии и регионоведения АН РТ,
Россия, 420015, г. Казань, ул. Пушкина, д. 56,
bulat.alsu1971@yandex.ru.

В статье систематизирована научная литература по истории татарского детского телевещания. Цель работы – кратко охарактеризовать советский этап развития татарского детского телевещания. Материалом исследования послужили воспоминания тележурналистов, архивные видеоматериалы телерадиокомпании «Татарстан – Новый век» (ТНВ). Доказано, что детская редакция Казанской телестудии вела огромную работу по созданию телеконтента на родном языке, отличающегося содержательным богатством и жанровым многообразием.

Ключевые слова: история тележурналистики, татарское детское телевещание, «Пионерстан», «Шаян ТВ»